

EMLÉKEZZÜNK

Szülőfalum Dálnok és a Református Székely Mikó Kollégium

A szanszkrit nyelvben az emlékezet és szeretet fogalmának kifejezésére ugyanegy szót használnak. Szeretni annyi mint emlékezni. Emlékezni annyi mint szeretni. Az életnek, mely örökös ígéretével felettünk kering csak egyetlen kielégülése van, az, amit az emlékezésben felkeltett szeretet nyújt. Ebben teljes egészé kerekedik ki a múlt minden élménye. Hetven éves korunk után a legtöbb dolog amit igazán szeretünk, a múltban van.

1885-ben a magyar kormány elhatározta, hogy az ország fennállásának ezeréves évfordulójára négyszáz elemi népiskolát épít. Ezekből kettő Háromszéken épült fel: az aldobolyi és a dálnoki, nem egészen egy év alatt. A dálnoki iskola a református egyház tulajdonában lévő ún. kapitányi kvártély telkén épült fel, amikor a megyei királyi tanfelügyelő Csánky Viktor volt, iskolai igazgató Darkó Mihály, iskolagondnoksági elnök Lázár András, helyettese Beczássy Imre. A központi minisztériumi népiskolai épülettípusra alapján Krájger Péter és Berkecz János sepsiszentgyörgyi építési vállalkozók emelték a négy terjedelmes tantermet, igazgatói lakást, iskolaszolga lakását, irodát, szertárt magába foglaló impozáns épületet.

Ebben az épületben tanított engem az 1926-1927-es és az 1927-1928-as tanévben első és második elemiben Darkó Ilona, az 1928-1929-es és az 1929-1930-as tanévben harmadik és negyedik elemiben Forró Margit tanítónő. Igazgató volt Barkó János.

Hála Darkó Ilona tanító néninek s a velem egykoros nagybátyáimnak, nagynénéimnek, akikkel együtt jártam iskolába – anyai nagyszüleim neveltek az ő tizenegy gyermekük mellett tizenkettediknek – első elemista koromban karácsonyra megtanultam olvasni. Azóta egyfolytában olvasok – immár hatvanhat esztendeje!

Sorsdöntő élmények elemista koromból: Úri házaknál Sepsiszentgyörgyön, majd Brassóban szolgáló édesanyám 1927-ben megrendelte nekem Benedek Elek *Cimbora* című gyermekújságját. Így én is Elek nagyapó unokája voltam 1929-ben hirtelen bekövetkezett haláláig.

Dálnokban 1864-ben nép- és olvasóegyleti könyvtár alakult. Állománya 1903-ban 269 mű 257 kötetben, melyből 1902-ben 374 kötetet kölcsönöztek ki. Az 1920-as években Anghelescu román közoktatásügyi miniszter intézkedett, hogy a magyar népkönyvtárakat csomagolják össze és küldjék a román tudományos akadémiába. Dálnokban ez csak részben történt meg: a könyvek egy részét Gergely Imréné Fülöp Amália megmentette, s azokat az olvasni vágyóknak – így nekem is mint gyermeknek – kölcsön adta. Költő István pap második elemista koromtól hittanra tanított és vasárnapi iskolát is vezetett. Nagyanyám Kicsi Andrásné megrendelte nekem *Az én kicsinyeim* című református gyermeklapot.

Anghelescu román közoktatásügyi miniszter 1924. június 26-án új elemi iskolai törvényt léptetett érvényre. Ennek értelmében a magyarok által lakott megyékben ún. kultúrzonát létesítettek, ahol az „idegen uralom által a hosszú századok alatt elnemzetlenített román népet vissza kell hódítani” s azért itt csak román tannyelvű

iskolák lehettek. Ezt a törvényt Dálnokban az 1930-1931-es tanévben hajtották végre. Barkó János igazgatót és Darkó Ilona tanítónőt nyugdíjazták. A kézdímarikosfalvi székely úri családból származó Forró Margit tanítónő maradt, átállt görög-keletinek és az odakerülő Pavel Costantin nevű román tanító felesége lett, s 1940-ben Barcaföldvárre mentek tanítani.

Költő István 1930 tavaszán, egy szép júniusi vasárnap délután, az egykori magyar állami elemi népiskola – a millenniumi iskola – egyik keletre néző tantermében felolvasta Alphonse Daudet francia író *Az utolsó óra* című novelláját. Cselekményének időpontja 1871. május 10., a német-francia háborút befejező versailles-i béke aláírásának pillanata. Színhelye egy elzászi falu iskolája, ahol a tanító feltűnő izgatottan viselkedik. Egyszerre csak megszólal a kicsi francia falu templomának harangja. Szomorú félrevert kongása hirdeti a gyászos eseményt: a békeokmány alá van írva, s a kicsi francia falu ebben a pillanatban leszakadt az anyatestről. A francia tanítónak a lelkében, aki negyven évig tanított francia nyelven, minden összeomlik. Nyelvének nincs már keresnivalója az iskolában, nincs többé szerepe a közéletben. Gyermekeim – mondta remegő hangon –, ez volt az utolsó francia óra. Ne felejtsetek el soha, hogy a ti nyelvek a világ legszebb, legtisztább nyelve. Ezt a nyelvet minden körülmények között őrizzétek meg. Soha elfelednetek nem szabad, mert az a nép, amely szolgaságba esett, de őrizi a nyelvét, a börtöne kulcsát tartja a kezében.

A francia író tanításával búcsúzott a dálnoki állami elemi népiskola tanuló serege 1930 júniusában a magyar nyelvű oktatástól, s indult a teljesen román tannyelvű iskolai év felé. Én pedig – hála drága jó anyámnak, a székely szolgáló Kicsi Máriának – a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégiumba. Biztatott is igen az öreg, sokat tapasztalt „nagybölcs” zsellérazszoney a Káska néven ismert, földszüket Már Máriné, hogy ha jól tanulok, miután elvégeztem a „négy butát” – négy elemi – s elvégzem a „hat ostobát” is – azaz a hat gimnáziumi osztályt, akkor úr lesz belőlem s vár reám „Jóvilág országa”. Az pedig ilyen: tej-tó, túró-domb, kása-halom. A kerítést kolbászból fonták s töltött káposztával fedték be. A sültkappan hátában késsel repül be az ablakon. Hideg soha sincs. Meleg soha sincs. Szél sohasem fúj. Aki reggeltől délig alszik, fizetése egy arany forint, aki déltől estig alszik, fizetése egy ezüst pengő. Csak „Jóvilág országát” kicsit nehéz elérni. Egy rettentő hegy választja el „Rossz világunktól”. Ezt a hegyet keresztül kell rágni, s biza ez tiszta szarból van – Szarhegy.

Ezt a biztatást kaptam a vén Káskától.

Költő István pap az áldozatot hozó régi dálnokiakat állította elem példának. Sicilia prima docuit majores nostros. – Székelyország tanított először őseinkre.

Dálnoki Teleki Mihály (Dálnok 1720 – Sárpatak, 1800) ügyvéd, jogtanácsos, 1800-ban 711 kötet könyvet adományozott végrendeletileg a székelyudvarhelyi református kollégiumnak. Adománylevelében mondja: „Valaminthogy eddig is a tudományokat és azokban gyönyörködő jóra igyekezőket annyival inkább becsülöttem, minthogy én is ezekben való szorgalmatosságomnak köszönöm az isteni áldás által mind becsültetésemet, mind azok által szerzett vagyonomat, hogy a tudományokat szerető ifjaknak felsegíllésére addig is kész igyekezetemet megbizonyítsam, s nemes székely mint szülő kedves nemzetemhez vonzó indulatból hagyom és testálok sok utazásaimmal és szorgalmatosságommal egybegyűjtött könyveimet a nemes székelyudvarhelyi református kollégiumnak oly formán, hogy azokat illő gondviselés alatt megtartván azokkal az ifjúság tanulása könnyébbítésére megkívántató könyvtárt szaporítsa.”

Dálnoki Miklós István (Dálnok, 1765 – Szilágygörcsön, 1830) uradalmi gazdatiszt 1820-ban a zilahi református kollégiumban 20 ezer forintos alapítványt tett.

Dálnoki Gaál Mihály (Dálnok, 1780 – Kisludas, 1840) uradalmi jósázigazgató 1835-ben 40 ezer forintos alapítványt tett a székelyudvarhelyi református kollégiumban.

Ferenczi János (Közéapajta, 1789 – Dálnok, 1868) dálnoki református pap, kezdi eszperes a Rikánbelői Communitás 1858. augusztusában tartott ülésén 1200 kötetből álló

könyvtárával az alapítandó sepsiszentgyörgyi református kollégium könyvtárának alapjait megvetette.

Dálnoki Lázár Mihály (Dálnok, 1820 – Brassó, 1904) dálnoki földbirtokos, királybíró, majd főispán 1860-ban a sepsiszentgyörgyi református kollégiumban 1500 forintos alapítványt tett.

Beccássy Kristóf (Zágon, 1819 – Dálnok, 1905) dálnoki földbirtokos a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó kollégium tápintézete javára 1000 forintos alapítványt tett.

A teljesség kedvéért meg kell írnom, hogy már az én diákkorom idején, 1932-ben *Dálnoki Péter Zsigmondné Dálnoki Kovács Amália* mintegy 800 holdas birtokát, mely állott erdő, legelő, kaszáló, szántó birtokból, továbbá több nagy gyümölcsös kertből s három nagy házassal telekből, a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégiumra hagyta, éppen Költő István pap biztatására.

A szülőfalu és az erdélyi magyar múlt világából szerzett ismeretekkel nem kis mértékben felruházva indultam 1930. szeptember 15-én alszegi Dobra Ferenc megfogadott kétlovas szekerevel Sepsiszentgyörgyre a Kollégiumba. Azelőtt kétszer is voltam már ott: egyszer felvételi vizsgán s egyszer versenyvizsgán, amelynek eredménye folytán köztartási- és tandíjkedvezményben részesültem. Kimentünk a faluból a Kötömenyén, belé a brassói országútba, át a Nádas hídján, át a Vesszőláb hídján, át a Csobodon – ez mind dálnoki határ még – bé Maksára s át a Besenyő patak hídján s az Eresztevényi tető alatt megálltunk, hogy szusszanjanak a lovak. Emberemlékezet óta megállott ott minden szekér. A szekeres meghúzogatja a lovak fülét, megrázogatja a csimbókjukat, hogy valami baj ne érje őket. Így tett Dobra Feri bá is. S aztán fel a Tetőre s a Tetőn megint megálltunk Gábor Áron sírjánál. 1892-ben leplezték le a Gyárfás Győző királyi főmémők tervei alapján készült síremléket. Rajta felirat: „Rabok voltunk. Most szabadok” Gábor Áron a székely ágyúhős, honvédőrmagy. Elesett a kőkösi csatában 1849. július 2-án.”

Meghaladjuk az eresztevényi tetőt, s Dobra Feri bá elmondja a sokszor elhangzott csúfolódást az albisiakról. Mit mond az albisi fakó szekér az Eresztevényi tetőnél? A kenetlen fatengelyű albisi szekér a Tetőre felmenet nyekeregve kéri a hájat (valamikor a tengelyt nem degettel, hanem disznóhájjal kenték meg), s ezt mondja: „*Uram, Jézus, segíj meg!*” Ha felér a Tetőre, kezd az út lejténi, a Keresztút felé már nincs szükség Jézus segítségére s vígan kiabálja: „*Akár segítesz, akár nem, akár segítesz, akár nem.*”

1930. szeptember 15-én szép ősz volt. Dálnokban, Maksán, Eresztevényben zúgtak a cséplőgépek. Az országút szélén az almafákon zöldellett-sárgállott a pónyika alma. Előtűnk, utánunk jöttek a diákok szalmazsákjával megrakott szekerek. Kézdi székéből albisi, mákosfalvi, alsó- s felsőcsernátoni s ikalfalvi diákok s a Keresztútnál találkoztunk az Orbai székéből s Alsó-Sepsi székéből jövőekkel: zabolaiak, pávaiak, kovásznaiak, pákésziak, kőrösiek, zágoniak s aztán a nagyborosnyóiak, egerpatákiak. Így hömpölygött be a diáksereg a kollégiumba. A szekerek beálltak az udvarra. Megkezdődött a diszlokáció, az elhelyezés. Andrászi Tivadar tanár úr, az internátusi elnök jó előre kijelölte mindenki helyét. Így kerültem a „felső négybe”, azaz a második emelet négyes számú hálótermébe, ahol a szobafőnök a végtelenül szelíd, kedves Bedő úr volt, erdővidéki nyolcadikos diák. Elindultam a nyolceszetendős kollégiumi életre. Osztálytársam volt Csutak Csaba, az igazgató fia, s így – gondolom – neki köszönhetjük, hogy a mi osztályunkban a történelmet és a latint Csutak Vilmos tanította 1936. május 14-én bekövetkezett váratlan haláláig.

Tanáraim a múlt időben egyre hatalmasabbak lesznek. Az egyéni nevelés módszerével tanítottak, neveltek. Aki évről évre új gyermekereget vesz gondjaiba, aki minden iskolai esztendő végén kibocsát a szárnya alól az életbe egy-egy csoport reményfelleget elinduló ifjúembert, akinek egy országrész egymás utáni nemzedékei ültek évek hosszú során át tanítványként lábainál, annak szükségképpen megannyi szívhez megvan a titkos bejáró ajtócskája. Minden szentgyörgyi tanár ilyen volt.

A református nevelés a diákközösség hatalmas nevelőerejére is támaszkodott. Szervezett alkalmak: vasárnaponként részvétel a gyülekezeti istentiszteleteken hol a Vártemplomban, hol Szemerján. Alsó osztályokban vasárnapi iskola, felső osztályokban bibliakörök az Ifjúsági Keresztény Egyesület (IKE) keretében, csütörtökön esténként imaóra, szombaton este préces az elsőemeleti tanulószobában, ahol az ábécé sorrendjében nyolcadikos és hetedikes diákok tartották az istentiszteletet.

A református nevelés csúcspontja a konfirmáció. 1934. május 10-én, Urunk mennybemenetele napján konfirmáltunk a sepsiszentgyörgyi református vártemplomban. A gimnázium negyedik osztályában egész évben a *Heidelbergi kátét* tanultuk s a 128 kérdést és feleletet szóról szóra megtanultuk. Az ünnepi istentisztelet és fogadalomtétel délelőtt volt. Délután hat órára minden megkonfirmált, tehát a fiú- és leánygimnázium tanulóit és városi gyülekezet hitben megerősített fiataljait is a vártemplomba rendelte Imreh Dezső lelképásztor. A háromszéki székely születésű, nagyszerű, művelt, hívő pap 1918-ban Abrudbányán lelkészkedett, ahol a románok súlyosan bántalmazták, annyira, hogy ezüst gégét kellett neki csináltatni. Bevonult a megkonfirmált ifjúság a templomba. A pap minden ajtót bezárt. Nem beszélt, nem énekeltünk. Imreh pap előttünk mondta a konfirmációi vallomást s mi mondtuk utána. Így valahogy:

„Mennyei atyánk tudd meg, hogy mi szeretünk Téged. És tudja meg az egész világ. Nem titkoljuk az angyalok elől, belékiáltjuk az emberek arcába, meg fogjuk mondani szüleinknek és barátainknak, tanúnak hívjuk fel az egész teremtett mindenséget, a Sátán seregeit is, hogy mi megállunk Krisztus mellett.

Ti angyalok tagadjatok meg és sirassatok meg, ti ördögök triumfáljatok és tépjetek darabokra, édesanyánk, magyar református anyaszentegyház takard be gyászfátyollal orcádat, nevünk töröltessék ki az Élet könyvéből, testünket vesse ki a föld, lelkünket ne fogadja be az ég, ha mi megtagadunk téged: lelkünknek Vőlegénye, Urunk, Királyunk, Krisztusunk.”

A vallomás elhangzott. Imreh Dezső pap a főbejárati ajtót kinyitotta s mi némán, megrendülten távoztunk. Lehet-e ezt elfelelteni?

Érthető okokból minden tanárunk megkövetelte a tiszta, szép magyar beszédet s minden órán értelmes, szabatos, jól átgondolt, kerek feleleteket kellett adjunk.

Nagy nevelő ereje volt a legációba járásnak is. Erdélyben a három sátoros ünnep három napon át tart. Így a legátusnak meg kellett tanulnia két prédikációt a második és harmadik ünnepek délelőtti istentiszteleteire és három könyörgést, mert mind a három ünnep délutánján már a legátus szolgált. Előfordult, hogy Sz. Szász Béla hittan tanár felkérdezte az előre betanult prédikációkat, esetleg a könyörgéseket is. De ritkán. Viszont mi, tanulók egymásnak felmondtuk a biztonság okáért. Lámpalázunk jócskán volt, de a papok és a hívek jóindulata megkönnyítette szereplésünket. Akadt persze játékos kedvű pap is, mint a kézdimartonfalvi, Imreh Lajos, akinek fennmaradt az emlékezete. A legátus ügyesen s bátran elmondta a prédikációt, de a Miatyánk elmondásába belezavarodott. Imreh pap ahelyett, hogy segített volna, felszólott a papi székről a szószékben izzadó diáknak: „Szüvet (azaz szívet) neki, legátus úr”, aki ettől még jobban dadogott. A megyebíró egyetlen hangos szó bemondásával elindította a jó úton a boldogtalan deákat. Szentgyörgyi tanuló koromban, amikor hetedikes, nyolcadikos voltam, hatszor voltam legációban. Zalánban és Bikfalván egyszer-egyszer, Lécfalván és Feldobolyban pedig kétszer-kétszer.

Szentgyörgyi 17-18 éves diák, mint legátus! A papi házak légköréhez alkalmazkodni tudni kellett. Ünnepek szombatján és első ünnepen a szentegyházi kíséretében végigjártuk a falut s a kijelölt házaknál átadtuk a conceptust – az ünnepi üzenetet –, az egylapos szép nyomtatványt, melyet Szász Béla tanár úr írt minden alkalomra s a Jókai Nyomdában nyomták. Harmadik ünnepen újból végigjártuk a falut, mikoris felvettük a legátumot, a szerény összeget minden háznál, ahova a conceptust vittük.

Papok, papok szegény háromszéki papok! A faluban összegyűlt szerény összeget bőségesen kiegészítették. Nekem legalábbis igen: Zalánban Dávid József, Bikfalván Kiss Albert, Lécfalván Csorja Sándor. Hiszen a legátumból a legátus öltözet ruhát vagy cipőt tudott magának csináltatni. Századok óta jártak s remélem, még most is járnak az erdélyi református diákok legációba s akaratlanul is végeznek szociográfiai felmérést és néprajzi gyűjtést. Van-e ennek a világon párja?

Dr. Kónsza Samu, a Kollégium egyik magyarszakos tanára népköltészeti termékek gyűjtésére buzdított minket. Magam is gyűjtöttem Dálnokban s néhány dálnoki mese s népdal meg is jelent Kónsza tanár úr kiadványában.

Első gimnazista korom óta járatam az *Iffjú Erdély* című ifjúsági lapot. Mikor negyedik voltam, a lap által meghirdetett szellemi olimpiászra beküldtem *Háromszék leírása* című dolgozatomat, amelyért jutalomkönyvet nyertem, s a lap *Somvirág* című rovata jó hosszú részletet közölt is belőle. Hetedikes koromban a szellemi olimpiázon két dolgozattal szerepeltem és a versenyzők között első lettem. Pénzjutalmat kaptam, mintegy ezerkétszáz lejt. Az IKE konferenciái az erdély magyar református ifjúság seregszemléi voltak. Földműves-, gyárimunkás-ifjak, kisipari segédek, középiskolások, egyetemi hallgatók gyűltünk össze. Legelőször 1935-ben Nagyenyeden voltam ifjúsági konferencián, később Köpecen, Kézdivásárhelyen stb. A konferenciákon megismert kolozsvári teológusok: Orth Imre, Dobri János adták a kezembe Németh László, Féja Géza, Szabó Zoltán, Kádár Lajos írásait, Sinka István, Erdélyi József, József Attila verseit.

Az 1936-1937-es tanévben megalapítottuk a Kollégiumban az EMMA-t, az Erdélyi Magyarsáért Munkálkodók Alakulatát, melynek elnöke Csutak Csaba volt, tagjai Kós Károly, a későbbi néprajztudós, Jakó Dénes, lett textilmérnök, Bakcsi Gábor, lett sepsikőrispataki pap s lett fiatalon öngyilkos, jómagam Erdélyi Lajos, lett pap, Daragus Ernő, lett jogász s még többen mások. A magyar népi írók műveinek olvasása mellett, a magyar múlt alaposabb megismerését akartuk s különösen az erdélyi magyarságét, hogy a jelen kérdéseit jól megérthessük s jobban felkészüljünk a jövőre.

Furcsa, forrongó osztály voltunk. Tanáraink nehezen bírtak velünk, de az a régi Kollégium s azok a régi tanárok, akiknek megannyi ifjú szívhez megvolt a titkos bejáró ajtócskájuk, tisztelték a bennük rejlő, szunnyadó tehetséget s így sok fiatalos hibánkat nyesegették ugyan, de javítani nem nagyon tudván, elnézték.

Nagyon változó szorgalommal szereztem az egyes tantárgyakból az alapismereteket. A nyolc esztendő alatt – eltekintve az 1932-1933-as tanévben az egész intézetben eluralkodott influenzajárvány miatti tanítási szünettől, mikor mindenki hiányzott – egyetlen napot hiányoztam. Akkor tudniillik a tanítási óra szent volt. Arról senki semmilyen körülmények között nem hiányozhatott. A bennlakó növendékeknek ugyanilyen szent volt a délután négy óraker kezdődött szilencium.

1938. júniusában a brassói Saguna Andrásról elnevezett román görögkeleti főgimnáziumban álltam érettségi vizsgára. Nem lettem érettségis. 1938. szeptemberében és 1939. júniusában a brassói Ion Mesotáról elnevezett állami román főgimnáziumban – valamikor ez volt a nagyszerű brassói magyar állami főreáliskola, a Magyar Királyság legszínvonalasabb középiskolája – megismételt érettségi vizsgáim nem sikerültek.

1940. júniusában a budapesti református főgimnáziumban megszereztem az érettségi bizonyítványt. Az intézet egyik tanára, a kolozsvári eredetű dr. Barthos Kálmán véletlenül végighallgatta a történelem feleletemet s ennek alapján beajánlott a Báró Eötvös József Collegiumba, ahol sikeres felvételi vizsgát tettem, s így 1940. szeptemberében a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarán a magyar-román szakon kezdtem tanulmányaimat. Az Eötvös Collegium nekem legalább olyan „alma materem”, mint a Mikó-kollégium.